

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLIKLARIDA KELTIRILGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O`QUVCHILAR NUTQIDAGI AHAMIYATI

Mametjumayeva Gulasal Ro`zimurodovna

*Turon Zarmed Universitetining boshlang'ich ta'lim, pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Quyidagi maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan jarayonlarda iboralarning o'rni, ularning ta'lim jarayonida foydalanish darajasi va ahamiyatligining tahliliy ko'rishlariga diqqat qaratilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini boyitishga qaratilgan mashqlarning doirasini iboralardan foydalangan holda jadvallarini tuzish va uning o'quvchilar turmush hayotidagi ahamiyati ko'rsatilgan va iboralarning mazmuniy tahliliga diqqat qaratilgan. Har bir iboralarning o'quvchilarga tushuntirish va ulardan turmush hayotiga foydalanishga o'rgatishda foydalaniladigan jumalalar ya'ni iboralarning o'quvchilar tiliga mos ravishda tahlili aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Iboralar, tahlil, boshlang'ich sinf, darslik, ma'no, nutq, ifodali o'qish, frazeologiya, maqollar, hodisa, frazeologik sinonimiya, frazeologik omonimiya, frazeologik antonimiya.

ЗНАЧЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РЕЧИ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНИКАХ ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Маметжумаева Гуласал Розимородовна

*Преподаватель кафедры начального образования, педагогики
и психологии Университета Турон Зarmed*

Аннотация: Данная статья посвящена анализу роли выражений, уровня их употребления и значения в учебном процессе в процессах, направленных на устранение недостатков в речи учащихся начальной школы. Объем упражнений, направленных на обогащение речи учащихся начальных классов, заключается в составлении таблицы упражнений с использованием словосочетаний и показано ее значение в жизни учащихся и обращено внимание на содержательный анализ словосочетаний. Упоминается анализ предложений, т.е. словосочетаний, используемых при объяснении каждой фразы учащимся и обучении их использованию в жизни в соответствии с языком учащихся.

Ключевые слова: Фразы, анализ, начальный класс, учебник,

смысл, речь, выразительное чтение, фразеология, пословицы, событие, фразеологическая синонимия, фразеологическая омонимия, фразеологическая антонимия.

THE IMPORTANCE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE SPEECH OF STUDENTS IN ELEMENTARY SCHOOL TEXTBOOKS

Mametjumayeva Gulasal Rozimorodovna

Teacher of the Department of Elementary Education, Pedagogy and Psychology of Turon Zarmed University

Abstract: The following article focuses on the analysis of the role of expressions, their level of use and importance in the educational process in the processes aimed at eliminating the shortcomings in the speech of elementary school students. The scope of the exercises aimed at enriching the speech of elementary school students is to make a table of exercises using phrases and its importance in the life of students is shown and attention is paid to the meaningful analysis of phrases. The analysis of sentences, i.e. phrases used in explaining each phrase to the students and teaching them to use them in life, according to the language of the students, has been mentioned.

Key words: Phrases, analysis, primary class, textbook, meaning, speech, expressive reading, phraseology, proverbs, event, phraseological synonymy, phraseological homonymy, phraseological antonymy

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, nutqida mavjud bo'lgan kamchiliklarini bartaraf etish boshlang'ich sinf o'qituvchisining oldida turgan murakkab jarayondir. Bu jarayonda iboralarning, ya'ni nutq jarayonida tayyor birliklardan foydalanish nutqning ravonligini ta'minlaydi. Bola nutqini rivojlantirish, eng avvalo, til qobilyatini shakllantirishni talab qiluvchi muloqot shakllarini rivojlantiruvchi demakdir (A.A.Leont'ev).

Asosiy qism. Frazеologik birlikma yoki frazema, ibora kelib chiqish jihatidan juda qadimiy bo'lsa-da, frazeologiya (iborashunoslik) fani tarixi bir necha yuz yilni o'z ichiga oladi. Til - har bir xalqning eng muxim milliy ma'naviy boyligidir. Xalqlar, avvalo, tiliga qarab millatlarga ajratiladi. Bugun jahon jadal rivojlanib borayotgan bir davrda, biror bir chet tilini o'rganish xayotimizda muxim rol o'ynaydi. Ayniqsa o'rganilayotgan tilimizni qanday vujudga kelgani va uning grammatik tuzilishi qanday ekanligini bilish va uni taxmin qilish juda ahamiyatlidir. Barcha tillarda leksik xamda frazeologik qatlamlar mavjud bo'lib, bir

biriga o'xshash bo'lmagan tillardagi frazeologik qatlamlarni taqqoslash frazeologizmlarning ma'nosini tushinishga yordam beradi. Bu esa, frazeologiya doirasida erishilgan ilmiy izlanishlar xamda natijalarga tayangan xolda, ushbu yo'nalishdagi tushunchalar mazmuniga aniqlik kiritish, ilmiy asoslangan tariflarni bir biriga taqqoslash, ularning tarixini o'rganish, ma'nolarini aniq yoritishni taqozo etadi. Frazeologiyaning tarixiy shakllanishni o'rganish (L.E.Royzenzon, M.M.Kopilenko, V.L.Arhangelskiy, E.X.Rot) soxasida qator ishlar amalga oshirildi.

1. Frazeologizmlarning asosiy morfologik belgilari:

a) ot frazeologizmlar; b) atoqli otlar ishtirok etgan frazeologizmlar; d) kishi a'zolarining nomlari (somatizmlar) ishtirokida tuzilgan frazeologizmlar; e) fe'l frazeologizmlar; f) boshqa so'z turkumlari ishtirok etgan frazeologizmlar.

2. Fe'l frazeologizmlarda o'timli-o'timsizlik, mayl, nisbat va zamon kategoriyalari.

3. Frazeologizmlarning asosiy sintaktik belgilari: a) so'zga teng frazeologizmlar; b) so'z birikmasiga teng frazeologizmlar;

d) gapga teng frazeologizmlar.

4. Frazeologizmlarning sintaktik vazifalari

Frazeologik birlik yoki frazema, ibora kelib chiqish jihatidan juda qadimiy bo'lsa-da, frazeologiya (iborashunoslik) fani tarixi bir necha yuz yilni o'z ichiga oladi. Rus tilshunosligida Frazeologik birlik lar bilan tadqiqotchilar XVIII asrdan boshlab shug'ullanib kelishmoqda. Jumladan, M.V.Lomonosov rus adabiy tili lug'ati rejasini tuzar ekan, bunda so'zlar bilan bir qatorda "xalq (Rossiya) maqollari", "frazeslar" va "idiomatizmlar" o'z ifodasini topishi lozimligini alohida ta'kidlagan edi. XX asrning 60-80-yillariga kelib frazeologiya chet el tilshunosligida bo'lganidek, o'zbek tilshunosligida ham tez sur'atlar bilan o'sdi.

Frazeologizm til hodisasi sifatida lison va nutqqa daxldor birlikdir. Birdan ortiq mustaqil leksema ko'rinishining birikuvidan tashkil topib, obrazli ma'noviy tabiatga ega bo'lgan lisoniy birlik frazeologizm deyiladi: [tepa sochi tikka bo'ldi], [sirkasi suv ko'tarmaydi], [o'takasi yorildi], [do'ppisi yarimta], [ikki gapning birida], [boshga ko'tarmoq] va boshqa.

So'z birikmasi ko'rinishidagi frazeologizm: [ko'ngli bo'sh], [enkantinkasini chiqarmoq], [jig'iga tegmoq], [bel bog'lamoq], [kir izlamoq], [terisiga sig'may ketmoq] va h. Gap tipidagi frazeologizm «gap kengaytiruvchisi+kesim» qolipi mahsuli: [istarasi issiq], [ichi qora], [labi-labiga tegmaydi], [ko'ngli ochiq], [tarvuzi qo'ltig'idan tushmoq], [kapalagi uchib ketdi], [po'konidan el o'tmagan], [tepa sochi tikka bo'lmoq] va h.

Frazeologizm, asosan, belgi va harakat ifodalaydi. Demak, ular grammatik jihatdan belgi yoki harakat bildiruvchi soʻz turkumiga mansub.

Feʼl turkumiga mansub frazeologizmlar: [meʼdasiga tegmoq], [yaxshi koʻrmoq], [holdan toymoq], [sabr kosasi toʻlmoq], [tepa sochi tikka boʻlmoq], [ogʻziga talqon solmoq], [podadan oldin chang chiqarmoq].

Sifat turkumiga mansub frazeologizm: [koʻngli boʻsh], [rangi sovuq],

[yuragi toza], [avzoyi bejo], [dili siyoh], [kayfi buzuq].

Ravish turkumiga mansub frazeologizm: [ipidan-ignasigacha], [ikki dunyoda ham], [miridan-sirigacha], [ha-hu deguncha].

Soʻz - gaplarga mansub frazeologizm: [turgan gap], [shunga qaramay], [katta gap].

Odatda, frazeologizmning maʼnosi bir leksema maʼnosiga teng deyiladi. Biroq hech qachon ular teng emas. Chunki frazeologizm va leksema maʼnosi teng boʻlsa edi, unda frazeologizm ortiqcha boʻlib qolar edi.

Misol sifatida [yoqasini ushlamoq] frazeologizmi bilan [hayron boʻlmoq] leksemasining maʼnolarini qiyoslab koʻraylik. Mazkur frazeologizm «kutilmagan, tushunib boʻlmaydigan narsa yoki hodisadan oʻta darajada taʼsirlanib, taajjublanmoq» boʻlsa, [hayron boʻlmoq] leksemasi «kutilmagan, tushunib boʻlmaydigan narsa yoki hodisadan taʼsirlanmoq» sememasiga ega.

Frazeologik birliklarning variantlilikiga koʻra tasnifi:

Leksik variant deganda ibora tarkibidagi mustaqil soʻz turkumiga oid soʻzi oʻzgartilishi nazarda tutiladi. Masalan: oʻyga choʻmmoq – oʻyga botmoq, ogʻziga tolqon solmoq – ogʻziga soʻk solmoq va b.

Grammatik variant deganda ibora tarkibidagi biror Grammatik qismning almashtirilishi nazarda tutiladi. Masalan: oʻtirgani joy topolmaslik – oʻtirishga joy topolmaslik, holdan toymoq – holdan toydirmoq.

Nutq – kishi faoliyatining turi, til vositasi (soʻz, soʻz birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq oʻzaro aloqa va xabar, oʻz fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga taʼsir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Oʻquvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli taʼlim olish qurolidir.

Boshlangʻich 2-sinf uchun moʻljallangan “Ona tili va oʻqish savodxonligi” darsligidan oʻrin olgan iboralarni tahlil qiladigan boʻlsak barchasida nutqning taʼsirchanligini oshirishga qaratilgan maqsad

qo'yilgan. "Bir yoqadan bosh chiqarmoq" iborasining qo'llanilishiga diqqat qaratadigan bo'lsak birdamlik, inoqlik, hamjihatlik kabi tushunchalarni izohlash maqsadida foydalanilsa ta'sirlilik darajasi, tinglovchi va so'zlovchiga to'g'ri tushunarli bo'ladi. Yuqorida keltirilgan iboraning mazmunini o'rgatish jarayonida o'qituvchi yoqa va bosh so'zlariga diqqatni qaratib izohlanganidan so'ng, bular birgalikda, bir butun jumla ekanligini tushuntirishga o'tishi va ibora izohlayotgan tushuncha bir so'zga teng ekanligi tushuntiriladi. So'zlarga mosligi taqqoslanadi, so'z va iboralar o'rtasida sinonimlik, antonimlik kabi mosliklar keltirilib tushuntirilsa o'quvchilarga tushunarli bo'lib o'rganilayotgan tushuncha maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Misol: (sinonimlik) bir yoqadan bosh chiqarmoq-hamjihatlilik, bel bog'lamoq-otlanmoq, boshida yong'oq chaqmoq-azoblamoq, (antonimlik) bir yoqadan bosh chiqarmoq-parokandalik kabi misollar bilan ko'rishimiz mumkin.

Darslikda keltirilgan iboraga diqqat qaratilishini alohida takidlash maqsadida mavzudan keyin savollarda alohida to'xtalgan: "Bir yoqadan bosh chiqarib" iborasini izohlang.

Keyingi sahifada keltirilgan iboralar alohida bir mavzuni o'z ichiga qamrab olgan.

Qiyналganlarga yordam qo'lini cho'zishni o'z burchlari deb biladilar. Qiyналganlarga yordam berishni o'z burchlari deb biladilar. Ko'rinadiki yordam qo'lini cho'zish iborasi keltirilgan gap tasirliroq va mukammalroq.

Mahalladoshlar bilan bir oila a'zolaridek qo'lni qo'lga berib mehnat qilamiz. Mahalladoshlar bilan bir oila a'zolaridek birgalikda mehnat qilamiz. Do'stlik, inoqlikni madh qiluvchi iboralarning darslar tarkibida o'rgatilib borishi o'quvchilarda bir vaqtning o'zida ham ta'limiy ham tarbiyaviy bilimlarini rivojlantiradi.

Aravani quruq olib qochmoq iborasini o'quvchilarga tushuntirish jarayonida, iboradagi har bir so'zni alohida lug'aviy ma'nolarini izohlash o'quvchilarning tushunishlarini ancha osonlashtiradi. Arava so'zining yuk olib yurish uchun mo'ljallangan asbob deb tushuntiradigan bo'lsak, quruq ya'ni biror bir buyumsiz ekanligi va olib qochmoq bu ma'lum joydan boshqa joyga uddasidan chiqa olmaydigan ish yoki narsa haqida ortiq darajada maqtanmoq;

Besh barmog'ini o'g'ziga tiqmoq – hovliqib, lozim bo'lganidan ko'ra ortiqroq narsani ro'yobga chiqarish uchun intilmoq, nafsga berilmoq. Ya'ni barmoq, og'iz, so'zlariga diqqat qaratadigan bo'lsak, qo'ldagi beshta barmoqning hajmi bir hil emasligi, ularning hajmi har xil ekanligi insonning yashash tarzi ham har xil ekanligiga ishora qilinadi

odatda. Bu iboramizda barcha ishlarni bir vaqtning o'zida qilishga harakat qilish yki bo'lmasa barcha narsa buyumlarning hammasi bir xil kerak deb o'ylaydigan jarayonga nisatan aytiladi. Ya'ni bir qo'limizda beshta barmoq bor ularning barchasi birdaniga og'izga sig'maydi lekin ularni sig'dirishga harakat qilish bir so'z bilan aytganda ochofatlikni ifodalovchi ibora.

U qulog'idan kirib, bu qulog'idan chiqib ketdi – e'tibor bermay, xotirasida tutib qololmadi. Bu iborani tahlil qiladigan bo'lsak eng avval quloq tusunchasiga va uning inson hayotidagivazifasiga diqqatni qaratishimiz kerak. Inson uchun quloq tinglash vazifasini bajaradi, aytilayotgan gaplarni tinglashi va ularga amal qilishi lozim bo'lgan fikrlarni tinglagan ammo amal qilmagan shaxsning faoliyatiga nisbatan aytilgan iboradir.

Yuragiga qil sig'maydi – juda qattiq tajang bo'lib, ruhan ezilib, hech narsabilan mashg'ul bo'lolmaydi. Yurakhaqidagapirganimizda insonning eng sa'sirli qismini tushunamiz. Qil esa eng nozik va ingichkaligi bilan adabiyotlardan o'rin olgan. Yurakga hatto qildek ingichka narsa ham sig'maydigan darajada ruhan tushkunlik mavjudligini ifodalab kelgan ibora o'quvchilarga o'rgatilayotgan jarayonda insonning g'amgin va tushkun holatlarini izohlashda ishlatiladi.

Iboralar o'rganilish jarayonda misol qilib ko'rsatiladigan voqea hodisalarning barchasi kundalik hayotda qo'llaniladigan, mavhum bo'lmagan tushunchalar bilan oydinlashtirilsa o'quvchilar tushunish jarayoni va iboralarni nutqida erkin qo'llay olish imkonini beradi.

Frazeologizm leksik birlik kabi qo'llanish darajasi nuqtai nazaridan ham tasnif qilinadi. Bunga ko'ra umumiste'mol frazeologizmi ([holdan toymoq], [shunga qaramay], [ro'yobga chiqmoq]) va qo'llanilishi chegaralangan frazeologizm farqlanadi.

Qo'llanilishi chegaralangan frazeologizm qo'llanilish davri (eskirgan va zamondosh) va doirasi (dialektal, ilmiy, badiiy so'zlashuv) bilan ham ma'lum bir tafovutlarga ega.

Misol sifatida [yoqasini ushlamoq] frazeologizmi bilan [hayron bo'lmoq] leksemasining ma'nolarini qiyoslab ko'raylik. Mazkur frazeologizm «kutilmagan, tushunib bo'lmaydigan narsa yoki hodisadan o'ta darajada ta'sirlanib, taajjublanmoq» bo'lsa, [hayron bo'lmoq] leksemasi «kutilmagan, tushunib bo'lmaydigan narsa yoki hodisadan ta'sirlanmoq» sememasiga ega.

Frazeologik sinonimiya: Ma'nodoshlik hodisasi frazeologizmlarda ham mavjud. Frazeologizmning ma'nodoshlik paradigmasida birliklar ifoda semalari darajasiga ko'ra farqlanadi: [yaxshi ko'rmoq] – [ko'ngil bermoq], [er bilan yakson qilmoq] – [kulini ko'kka sovrmoq], [ipidan

ignasigacha] – [miridan sirigacha], [qilidan quyruq‘igacha] va h. Ma’nodosh frazeologizmlarning atash semasi bir xil bo‘ladi.

Frazeologik antonimiya: Zid ma’noli antonimlar bir-biriga teskari tushun-chani ifodalaydi. Misollar: [ko‘ngli joyiga tushdi] – [yuragiga g‘ulg‘ula tushdi], [qoni qaynadi] – [og‘zi qulog‘iga etdi].

Frazeologik omonimiya: Frazeologizmlar omonimik munosabatda ham bo‘lishi mumkin. Misollar: [so‘z bermoq I] (“va’da bermoq”), [so‘z bermoq II] (“gapirishga ruxsat bermoq”), [boshga ko‘tarmoq I] (“ardoqlamoq”), [boshga ko‘tarmoq II] (“to‘polon qilmoq”), [qo‘l ko‘tarmoq I] (“ovoz bermoq”), [qo‘l ko‘tarmoq II] (“urmoq”).

Frazeologik iboralar o‘z ma’nodoshlari bo‘lmish so‘zlarga nisbatan, ma’noni kuchli darajada ifodalaydi hamda ularda obrazlilikni yorqin aks ettiradi. Frazeologik iboralar turmushdagi turli voqea-hodisalarga guvoh bo‘lish, kishilarning xilma-xil harakat-holatlariga baho berish, tajri-balarini umumlashtirish asosida xalq chiqargan aniq-tiniq xulosalarning o‘ziga xos obrazli ifodalaridir.

Iboralarga misollar:

adabini berdi - qilmishiga yarasha jazoladi;

avzoyi buzilmoq – vajohati yomonlashmoq, achchiqlanmoq;

aravani quruq olib qochmoq – uddasidan chiqa olmaydigan ish yoki narsa haqida ortiq darajada maqtanmoq;

bag‘ri qon – g‘am-a‘lamli, g‘am a‘lamda;

Odatda, frazeologizmning ma’nosi bir leksema ma’nosiga teng deyiladi. Biroq hech qachon ular teng emas. Chunki frazeologizm va leksema ma’nosi teng bo‘lsa edi, unda frazeologizm ortiqcha bo‘lib qolar edi.

Ilmiy frazeologizm: [nazar tashlamoq], [ko‘zga tashlanmoq], [chambarchas bog‘lanmoq], [to‘g‘ri kelmoq], [imkoniyatlar doirasi], [qulay qurshov];

Badiiy frazeologizm: [sabr-kosasi to‘lmoq], [og‘zining tanobi qochmoq], [og‘zidan bodi kirib, shodi chiqmoq], [qildan qiyiq axtarmoq], [six ham kuymasin, kabob ham], [boshida yong‘oq chaqmoq];

So‘zlashuv nutqi frazeologizmi: [arpasini xom o‘rmoq], [erga urmoq], [yuragi qon], [ko‘zi tor], [ko‘zi och], [boshi ochiq].

Metodlar. Iboralarni o‘quvchilarga o‘rgatish jarayonida bir qancha metodlardan foydalanamiz. Bularga misol qilib quyidagilarni keltirishimiz mumkin.

Gaplarda ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni ibora bilan almash-tirib o‘qing.

Iboraning ma’nosi so‘z ma’nosidan nimasi bilan farq qiladi?

Quyidagi jadvalda keltirilgan gaplardagi so‘zlarni mos iboralar

bilan moslashtiring.

1	Ish juda oson bitdi	l	ko'z ochib yumguncha
2	Zamira opa ovqat qilishda har qanday osh-pazdan o'zadi	m	anqoning urug'i
3	Umr degan narsa tez o'tib ketar ekan	a	mijja qoq-maslik
4	Hozir oq tur-nalar kamyob bo'lib ketgan	b	amri mahol
5	Quadrat unga gap uqtirish qiyin ekanini sezdi	d	ammamning buzog'i
6	Peshonam sho'r bo'lmasa, shu landovurga tegamanmi?	e	oralaridan qil o'tmaydigan
7	Bu eski mashinangiz bilan shaharga yuk olib borib bo'lmaydi	f	almisoqdan qolgan
8	Choyxonaning egasi Nodirning juda yaqin qadrdon ulfati	g	tesha tegmagan
9	Ma'ruzachi fikrini shunday chiroyli, yangi jumlar bilan sodda qilib tushuntirardiki, kishining sira esidan chiqmasdi	h	xamirdan qil sug'urganday
10	Havoning birdan sovib ketishi dehqonchilik ishlariga xalal berdi	i	bir cho'qishda qochiradi
11	Tuni bilan hech kim uxlamadi	j	anqoning urug'i
12	Bir talaba kutilmaganda mavzuga aloqasi bo'lmagan savol berib qoldi	k	xamirdan qil sug'urganday

Berilgan gaplardagi iborani topib, ma'nosini izohlang.

1. Sen chuchvarani xom sanab yuribsan, uka. Do'st bilan dushmanni ajratmaysan. (I. Rahim)

2. Peshonam sho'r bo'lmay o'lsin, peshonam sho'r bo'lmasa, shu ammamning buzog'iga tegamanmi? ("Yoshlik" jurnalidan)

3. Qani bittasi g'ing deb ko'rsinchi, gazetaga yozaman, – dedi u achchiqlanib. (X. To'xtaboyev) 4. Bobom payvand qilar ekanlar: – Ko'zing pishisin, o'rganganing foyda, bolam! – deb qo'yar edilar. (G'ayratiy)

5. Kenja har yoqqa alanglab, boshpana ko'zlashga tushdi. Dashtda bunday boshpana anqonong urug'i. (H. Nazir)

6. Mol-dunyo hirs va otalik muhabbati chol bechorani yo'ldan urib, u o'g'lining gapiga kiribdi. ("Hiylagarning jazosi" ertagidan)

7. Shogird endi uning hunarini batafsil egallab olishga astoydil bel bog'labdi. (Q. Hikmat)

8. Men yo'lda karaxt bo'lib qolgan ekanman, haliyam o'zimga kelolmayapman, – deb qo'ydi uchinchisi. (X. To'xtaboyev)

9. Nimaga bu ishingni mendan yashirib yurganding, qizim? – deb so'radi Habiba opa Shoiradan. Shoira o'zini gunohkor sezib, churq etolmadi. (H. Nazir)

10. Bahrom pastga qaradi-yu, yuragi orqasiga tortib ketdi. (S. Anorboyev)

11. Zulayho xola Mukarramani yer-ko'kka ishonmaydi. (G'.

G‘ulom)

12. Bu yil saksonga to‘ladi, umr oqar daryo, ko‘z ochib yumguncha shu yoshga yetib keldi. (T. Hayit)

13. Ozod bilan Nosir hamqishloq emasmi, darhol til biriktirib sayrga chiqib ketishdi. (M. Xidir) 14. Qo‘ling el aro uzun bo‘lsa, sen o‘z fe‘l-atvoringni ezgu tut. (Yusuf Xos Hojib)

15. Kitob ko‘ngillarga ezgulik urug‘ini sepib, yashashdan saboq beradi. (H. Nazir)

15. Yodgoringning ham tili chiqib qoldi: “dada-dada”ni og‘zidan qo‘ymaydi. (G‘. G‘ulom).

Frazeologik iboralar til lug‘atini boyitibgina qolmay ushbu tilni bezashga, nutqdagi ifodalilik darajasi oshirishga ham xizmat qiladi. Frazeologizmlarda oddiy erkin leksemalarga nisbatan ifodalilikni, emotsional bo‘yog‘ hamda milliy koloritni ko‘rish mumkin. Bunday iboralarni har bir tilda kuzatish mumkin.

Bayon qilish metodi ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida qo‘llangan asosiy metodlardan biri bo‘lgan. Bunda o‘qituvchi bayon qilishdan oldin o‘quvchilarning o‘rganilayotgan iboralari yuzasidan bilimlarini aniqlab olgan. Bu o‘quvchilarni o‘qituvchi bayonini kuzatib, tinglab borishga, faol bo‘lishga undagan. O‘qituvchining bayoni, ya‘ni bayon qilish metodida iboralar mavzuning xususiyatidan kelib chiqib, o‘qituvchi ma‘lumotlarni o‘z so‘zlari bilan bayon qilib bergan. Bunda o‘qituvchi zimmasiga o‘rganilayotgan iboralar mavzuning muhim o‘rinlarini aniq, lo‘nda, misollar tahlili bilan izchil bayon qilib berish vazifasi yuklangan.

Suhbat metodi boshlang‘ich sinflarda ona tilini va o‘qish savodxonligini o‘qitishda keng qo‘llaniladigan va shu bosqich o‘quvchilari tabiatiga mos metod sanaladi. Suhbat metodi o‘qituvchidan mavzuning xususiyatini o‘zida aks ettirgan o‘quv materialini topishni, grammatik mavzuning muhim belgilarini aniqlash, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini ajratish, o‘xshash va farqli jihatlariga qarab guruhlash, umumlashtirishga, xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan savollar tuzishni, ularni o‘quvchilarga izchil berib borishni talab etadi.

Ulug‘ donishmandlardan biri «...kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o‘qit», degan ekan. Yurtimizda ta‘lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma‘noda birikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma‘noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o‘zgarish bo‘ldi, desak xato bo‘lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg‘urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko‘ra kuchli, bilimli va albatta baxtli

bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zahirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi.

Navbatdagi iborada "Ko'nglimiz tog'dek ko'tarildi. Juda xursand bo'lamiz" insonning xursandchiligini tarannum etuvchi va oddiygina xursand so'zinigina ishlatmasdan tog'dek ko'tarildi jumlasining ishlatilishi o'quvchilarning qiziqishini orttiradi. Tog'ning yuksakligi, uning haybatiga insonning qalbini tenglashtirilishi keng ma'noda tog'ning toshlardan iborat, mustahkam, ulkan hodisa ekanligi inson qalbining beqiyos, ulkan vazifa bajarishini takidlamochi. Iboralarning ma'nolarini tahlil qilayotgan jarayonda ularning harbir so'zini alohida tahlil qilmaymiz, lekin mukammal tahlil jarayoning har bir so'zning anglatayotgan ma'nosiga alohida e'tibor berishimizni talab etadi, chunki so'zning asl anglatadigan ma'nosiga tayangan holda uning yordamchi ma'nolari foydalaniladi.

Xulosa va tavsiyalar. Bolalarni kitobga oshno qilish ularning juda kichik yoshlaridan amalga oshiriladi. Onalar, otalar, buvilar-u bobolar tomonidan kichik yoshdagi bolalarga aytib berilgan ertaklar yoki hayotiy voqealar bolalar qalbini go'zallashtirib, ularning ko'ngliga iliq ezgulik urug'larini ekilishiga, kelajakda esa o'zlari izlab, topib, qiziqib badiiy asarlar mutolaa qilishlariga dastlabki qadam vazifasini o'taydi. 1-sinfning o'quv va yozuv savodxonligini egallagan bolalar esa alifbo davridan so'ng o'zlari mustaqil ravishda kichik hajmli ertak va hikoyalarni o'qishga kirishadilar. Bu jarayonlarning barchasi o'quvchilarning matn tarkibida uchraydigan iboralar va ularning ma'nolarini chuqur tahlil qilinadi va to'g'ri tushuniladi.

Iboralarni tahlil qilish jarayonida so'roqlardan ikki maqsadda: ibora mazmunini tahlil qilish hamda dalillar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea-hodisalar, xatti-harakat o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi. Hikoyani o'qish darsida o'quvchilar tushunmaydigan so'z va iboralar ma'nosini tushuntirish ham muhim, aks holda ular hikoya mazmunini tushuna olmaydilar. Iboralarni o'qishda uning mazmunini tahlil qilish va shu asosda o'quvchilar nutqini o'stirish markaziy o'rin egallaydi. Ibra o'qib bo'lingach, o'quvchilar o'ylashi, o'z mulohazalarini aytishi uchun tayyorlanishga vaqt berish kerak. O'qilgan asar yuzasidan beriladigan dastlabki savollardan maqsad ibora bolalarga yoqqan-yoqmaganligi, undagi qaysi qahramonning xarakteri bolaga ta'sir etganini bilishdan iborat. Shundan keyingina hikoya sujeti, voqeaning yo'nalishini ochishga, personajlar xarakterini tushunishga, nihoyat, asarning asosiy g'oyasini bilib olishga yordam beradigan savollardan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – T.: Akademnashr, 2018.

U.H.Umirov “Adabiyotshunoslik nazariyasi” Toshkent–2002.

Ahmedova N. Boshlang`ich sinflarda nutq o`stirish usullari. Ta`lim jarayonida nutq madaniyatini takomillashtirish masalalari. «O`zbek tili» doimiy anjumani beshinchi yig`ilishi tezislar to`plami (1999 yil 29-30 aprel) – Toshkent.: «Sharq», 1999. – 76-77b.

Mametjumayeva Gulasal Ro`zimurodovna 2022-“Scientific approach to the modern education system» “Boshlang`ich sinf o`quvchilari uchun mo`ljallangan “ona tili va o`qish savodxonligi” darsligida matnlar tarkibida keltirilgan o`xshatishlar ustida ishlash usullari”

AD Bakhodirovna, MG Ruzimurodovna – 2021 Stages And Methods Of Analyzing The Texts Of A Book In Primary School

AD Bakhodirovna, MG Ruzimurodovna “Forming Writing Skills in Left-Handed Student stages and Methods of Analyzing the texts of a book in Primary School”

Makhmudova, D. I., Isabayeva, D. K., & Holikova, M. K. AESTHETIC EDUCATION OF TALENTED STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL PRIDE.

Makhmudova Dilorom Inoyatovna. (2022). IMPORTANCE OF TEACHING GIFTED STUDENTS IN INCLUSION CLASSROOM. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 9(12), 237–240. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/R2VGH>

Inoyatovna, M. D. . (2022). THE MAIN PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF GIFTED STUDENTS. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMYIY JURNALI, 2(12), 64–67. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5046>

Akramov, A. (2021). Psychological mechanisms and determinants of maintaining human health. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

Akramov, A. (2021). ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЕ С НАСЕЛЕНИЕМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

Akramov, A. (2021). SHARQ ALLOMALARINING MILLIY SPORT O`YINLARI TO`G`RISIDAGI ILMYIY FIKR VA QARASHLARI. EDAGOGIK AHORAT, 250.

Shavkatovich, A. A. (2020, December). MORAL EDUCATION IN

THE MIND OF THE YOUNG GENERATION PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMATION.

Ulug'bek, S. . (2022). MAHMUXO'JA BEHBUDIYNING PUBLISTISTIK HAYOT YO'LI. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 76–79. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5049>

Sobirov Ulug'bek G'ofurovich. (2022). PROBLEMS OF EDUCATIONAL POLICY IN BUKHARA IN THE LATE XIX-EARLY XX CENTURY AND THEIR SOLUTIONS. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 9(12), 251–254. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/8NTQW>

Ro'zimurodovna, M. G. (2022). METHODS FOR ANALYZING THE TEXT OF A WORK OF ART IN ELEMENTARY GRADES. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 60-63.

Bakhodirovna, A. D., & Ruzimurodovna, M. G. Forming Writing Skills in Left-Handed Student stages and Methods of Analyzing the texts of a book in Primary School

Lochinovna, A. M. . (2022). O'QUVCHILARDA O'ZBEK MUSIQA FOLKLOR HAQIDAGI TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHNING VOSITA VA USULLARI. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 51–54. Retrieved from <http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5042>

Bobirovich, N. M. . (2022). ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA SHAXS SHAKLLANISHINING PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI VA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 68–71. Retrieved from <http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5047>

Muhrodbek Bobirovich Nabiyeu (2021). ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA SHASXLARARO MUNOSABATLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Scientific progress, 2 (6), 1146-1149.

Madina, X. (2023). RANGLARNING INSON RUHIYATIGA TA'SIRI VA ESTETIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(1), 296-299.

Madinabonu, S. (2021). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI ADABIY ERTAKLAR YORDAMIDA INSONIY FAZILATLAR RUHIDA TARBIYALASH. In Научно-практическая конференция.

Shokirova, M. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA

TILINI O'QITISHDA SO'Z YASOVCHI QO'SHIMCHALARDAN FOYDALANISH. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (2).

Jahonova Nargiza Yunusovna. (2023). ABOUT GROUPS OF ANALOGUE DOCTORAL MEANINGS APPLIED BY ALISHER NAVAI. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 9(12), 258–261.

Muzafarovna, Y. M. (2022). TIBBIY PEDAGOGIK YO 'NALISH TALABALARIDA MILLIY AN'ANALAR ASOSIDA BAG 'RIKENGLIKNI RIVOJLANTIRISHGA OID TARIXIY TAJRIBALAR. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(12), 80-84.

Yuldasheva, M. M. (2022). Development of Tolerance in Students of Medical Pedagogical Direction on the Basis of National Traditions. *Pindus Journal Of Culture, Literature, and ELT* ISSN, 2792-1883.